

Brasov metamorfózisa

Irta: POGÁNY MARCEL

Ennek a városnak történelmi multja van és tegyük mindjárt hozzá, hogy a legkilátásosabb jövője is. Az évszázadokba nyúló történelmi multból még rengeteg itt az emlék: megcsontosodott őrbástyák, a régi várfalba beépített kis viskók, a közel háromnegyed évezredes Fekete templom, az öreg tanácsház a piac közepén és maga az egész Belváros is még erősen emlékeztet a hajdani szász gettóra, ahová idegennek betelepenni tilos volt.

Néhány évvel ezelőtt komolyan beszéltek arról, hogy *ide telepítik a fővárost*. Nem lehet tudni, hogy kinek az agyából pattant ki ez az ötlet, de annyi bizonyos, hogy *egy ország fővárosa számára ideálisabb helyet elképzelni sem lehet*. A nagy barcasági síkságot hegyek és erdők ölelik körül, mint egy oázist — és ez az oázis földrajzilag az ország közepén fekszik. Egy angol tervező mérnök nagy gonddal és hónapokig tartó munkával el is készítette Románia új fővárosának tervét, de a megvalósítás elmaradt, vagy talán csak eltolódott jobbidőre, mert *annyi pénzt előteremteni, amennyi egy ilyen grandiózus terv megvalósításához szükséges, olyan feladat volna, amilyenre a jelenlegi gazdasági körülmények között kormány alig vállalkozhatik*. Minden esetre az a tény, hogy felmerülhetett egy ilyen terv, mutatja Brasovnak, ennek a centrális fekvésű városnak jelentőségét a mostani országhatárok között.

A régi Magyarország keleti határszéli városa, mely a mult század közepéig *Kelet kapuja* volt, az új Románia központi fekvésű városa lett és nemcsak a transzilvániai, de talán *az ország összes városai között is a legnagyobb eséllyel halad a fejlődés útján* a gazdasági és ipari erők gyarapodása tekintetében.

A városalapító ősök és azok unokái

A XIII. század elején német lovagrend rakta le a város alapjait. II. Endre telepítette ide, a Kárpátok alá, nyilván azért, hogy védőbástyát alkosson az országra rá-rátörő kül-

lenséggel szemben. A lovagrendet jámbor szász kézművesek kísérték, akik szorgalmasan kalapálták műhelyeikben a páncélos vitéz urak harci eszközeit, közszükségleti cikkeit és dísz tárgyait. És amikor a lovagrend később elhagyta a Kárpátok alját, a kézművesek itt maradtak és kőfallal, védőbástyákkal vonták körül a várost, hogy védve legyenek a támadások elől.

Évszázadokig idegen be nem települhetett a vár-városba, melynek falai között, mint valami gettóban szaporodtak, gyarapodtak vagyokban, s ápolták a törzsi szellemet az első települő kézművesek unokái, déd- és ükunokái, akik műhelycikkeiket már nem páncélos vitézek fedezete mellett szállították keleti fejedelemségek és az ozmán birodalom részére, hanem gyárakat alapítottak és a karszellemhez hasonultak.

Az idők folyamán a Székelyföldről magyarok, a román fejedelemségből románok, majd menekülő bolgárok huzódtak a vár város felé és telepedtek le a *várfalakon kívül új városrészeket alkotva, de kizárva a város életéből*. Munkára, rendszerint napszámosmunkára nappal még bejárhattak a városba, de éjszakára könyörtelenül kitétték őket a várkapun, mert a szász közösség nem tűrte meg maga között az idegen elemet, akár magyar, akár más náció fia is volt az.

De amint jobban szaporodott a lakosság a várfalakon kívül, egyre keményebben dőngette az a várkaput, amely itt is, ott is rést kapott és a réseken át beszivárogtak a másnemzetek fiai is a féltveőrzött óvárosba. A város azonban még azután is sokáig, sőt *még ma is megtartotta szász jellegét* és bár az idők új szelleme erősen kikezdte már az ősi törzsi szellem bástyafalait, a szászok ma sem keverednek és ha lehet nem is barátkoznak a másfajtájú lakossággal.

*Egy román zászlóalj megszállja és birtokba veszi
Brasov városát*

1918. december... A magyarországi októberi forradalom hullámai Transzilvániában lecsendesedtek, a városokban nemzeti tanácsok tartják fenn a rendet és igyekeznek az életet rendes kerékvágásba terelni. Délen a szerb, keleten a román csapatok lépték át a határokat és lassan nyomulnak előre. A magyar hivatalnokosztály tömegesen emigrál. Brasovvármegye főispánja, gróf *Mikes Zsigmond* is átadja hivatalát Szervátius Lajos alispánnak, mert hírek érkeznek, hogy *a román csapatok a Székelyföld felől Brasov felé közelednek*. Az izgalom nagy, különösen a magyar lakosság körében, de a három nemzeti tanács: a román, a magyar, a szász együttműködnek és mindent elkövetnek arra, hogy zavarok ne támadjanak. December 6-án, a koradélelőtti órákban végig száguld a hír a városon, hogy *Mercurea Ciuc felől egy zászlóalj román katona-ság érkezett vonaton*.

A román nemzeti tanács elnöke dr. *Saftu* Vazul görögkeleti főesperes nagyobb küldöttség élén fogadja a román zászlóaljot, kenyeret és sőt nyújt át Dobre ezredesnek, a brasovi megszálló román csapat parancsnokának. A román zászlóalj egész nap kint táborozik a pályaudvaron és csak az esti órákban vonul be a városba trombitaszó mellett, végig masiroz a Kut-uccán, Kapu-uccán, a Tanácstéren, a Kolostor uccán, majd megszállja a vadászkaszárnyát és ezzel már meg is történt a város katonai birtokbavétele. Ettől kezdve román patrok cirkálnak a városban, majd újabb és újabb csapatok érkeznek, amelyek feleslegessé teszik a nemzeti tanácsok gárdáinak működését, úgy, hogy azok önmaguktól meg is szűnnek.

A város élén dr. Schnell Károly szász polgármester intézte az ügyeket, amikor a megszállás történt és azután is még sokáig helyén maradt. Egyelőre mindössze annyi változás történt, hogy a kormány ellenőrzőt delegált a városházára *Socaciu* Emil, hategi főjegyző személyében. Ugyancsak helyén maradt *Szervátius* alispán is, aki mellé kormány megbízottként *Munteanu* Péter vármegyei jegyző került. A rendőrség élén *Popovici* Péter, *Popovici* Mihály, a volt miniszter öccse állott, ide nem kellett kormánybizalmit benevezni.

Brasov átvétele így teljesen simán, zökkenésmentesen történt meg.

A három nemzet — három statisztikai adat

Az impériumváltozás óta Brasov nagy átalakuláson ment keresztül. A hajdani kis határszéli város *kitereljesedett*, súlyt és jelentőséget kapott és gazdasági téren akkorát fejlődött, mint talán a fővárost kivéve egyetlen város sem az országban.

Ezzel arányban áll természetesen lakossága számának növekedése is. *1918-ban Brasovnak legfeljebb 40 ezer lakosa volt, ma a lakosság száma hivatalos becslések szerint is megközelíti a 70 ezret.* A beözönlést az ipar hatalmas arányú fejlődése tette szükségessé. És az ipari fejlődés még csak most vette igazán kezdetét...

1918-ban, az impériumváltozáskor, háromnyelvű uccajelző táblák mutatták, hogy itt *háromnyelvű lakosság: magyar, szász, román* egyforma jogokkal és körülbelül számbeli aránnyal is uralja a várost. A szász jelleg és vitathatatlan gazdasági fölény azonban a városvezetést a szászoknak biztosította. *A négy transzilvániai város egyike, ahol mindig szász volt a polgármester, Kronstadt volt...* Azóta ezt a pozíciójukat itt elvesztették a szászok, mert számbeli arányuk a románok és a magyarok javára jelentősen csökkent, anélkül azonban, hogy gazdasági téren egy jótányit is hátrább kerültek volna. Ellenkezőleg, a szászok uralják ma is a *nagyipart és a kereske-*

delmet és mellettük a románság, de *különösen a magyarság gazdasági térhódítása majdnem jelentéktelen*, ugyszintén a zsidóságé is, amely sem az iparban, sem pedig a kereskedelemben komoly tőkés tényezőként alig jöhet számításba a szászság mellett.

Az impériumváltás utáni első tíz évben nemkevesebb, mint 15 ezer más illetőségű szivárgott be a városba és az 1930. évi népesedési kimutatás szerint már 58.700 lélek lakja. Ez a szám azóta, mint már említettük kb. 70 ezerre duzzadt, vagyis az utóbbi hat esztendő alatt további 10—12 ezer lélekkel szaporodott a város lakossága.

Kétségtelen, hogy az uralomváltást követő hatalmas ipari fellendülés vonta maga után a város lakosságának ilyen nagyarányú növekedését. Bár a jelszó a szászoknál mindig az volt és a lehetőségekhez képest ma is az, hogy *szász gyáros, iparos, kereskedő elsősorban szász munkást, alkalmazottat foglalkoztasson*, az új betelepettek között legkevesebb a szász, *legtöbb a magyar* munkás, míg a románság, főleg az értelmiségi és hivatalnok osztály arányszámát növesztette meg igen jelentős mértékben.

Ugyancsak az 1930. évi népesedési kimutatás adatai: *Brasov lakosságának 21 százaléka szász, 34 százaléka román, 37 százaléka magyar, míg 8 százaléka más nemzetiségű.* Ez az arány azóta nemigen változott, vagy ha mégis, akkor sem a szászok javára.

A szegény magyar falu a gazdag szász ipari városban

Érdekes oka van annak, hogy a szász ipari és gazdasági fellendülés mellett, amikor a *románság is keményen igyekszik a szászok mellett teret hódítani a tőkésvállalkozások területén*, miért és hogyan éppen a magyarság számaránya vezet a népesedési statisztikában?... A magyar, különösen a székely falvak leromlott szociális helyzete ez az ok. A szász nagyipar fejlődött és fejlődése arányában *ujabb és újabb munkástömeget igényelt.* A szász gyáros elsősorban a szász falvakban keresett munkást, de a szász falvak a mezőgazdasági viszszafejlődés, helyesebben termelési kinemfizetődöttség éveiben is elég jól éltek ahhoz, hogy *ne csábítsa őket tulságosan az ipari munkásbér*, mely ipari proletáriátust nevel belőlük. A szász gyáros így kénytelen volt a szegényebb, sőt nagyon szegény román és magyar falvakból munkásokat toborozni. És a román és a magyar, különösen a magyar falvak népe jött csapatostól, hogy beállva a gyárakba dolgozzék a bérért, amely ha bőséget nem is, de nagyobb falat kenyeret biztosított, mint otthon a nehezen megművelt föld, vagy az erdő, ahol napszámban fát kellett dönteni és a verejtékes fejszemunka mellett, máléra is alig teltett...

Ha a három nemzet osztályhelyzetét itt Brasovban körvonalazni akarjuk, körülbelül a következő kereteket kapjuk: a *szászok uralják a nagyipart és a kereskedelmet, a román uralkodó osztályokat magasrangú állami tisztviselők és az állammal függő viszonyban levő vállalatok vezetői, valamint az értelmiség román része képviselik, míg a magyarok soraiból kerül ki a kisiparosság és főleg a munkásság.* Ez a körvonalazás természetesen csak nagyjában vázolja fel a nemzetiségek osztályhelyzetét, a keretek nem zártak, de az elrendezettségben körülbelül így festenek a hatalmi erők ennek a városnak az életében.

Iparváros, kereskedőváros, üdülőváros

Három nemzetiség között oszlik meg a város és három jelleg határozza meg ennek a városnak ujkori naggyáfejlődési vonalát.

Először: iparváros, mert Románia hatalmas lendülettel fejlődő ipari központja, már meglévő nagy ipartelepekkel és most épülő országos jellegű és államilag favorizált gyárakkal. Az állam ebbe a hadászati szempontból kitünően védett városba összpontosítja a legfontosabb ipari üzemeket. Itt épül és már *befejezés előtt áll az egyesített Astra—Unio—Romlok vagongyár hatalmas telepe,* mely egymagában több, mint ötezer munkást fog foglalkoztatni, már megkezdték a fegyvergyár építését is, s ezeken kívül még *egész sereg új üzemáthelyezés és alapítás van tervbe véve,* nem szólva a már meglévő nagy Scherg-féle posztógyárról, a Schiel-gyárról, a repülőgépgyárról, a cement és a többi gyárról, amelyek eddig is komoly ipari jelleget adtak a városnak.

Másodszor: kereskedőváros, melynek kereskedelmi tradíciója a távoli évszázadokból táplálkozik, amikor itt volt *Kelet kapuja,* amelyen keresztül az egyetlen út vezetett Nyugatról a román fejedelemségen át az ozmán birodalom székvárosába, Sztambulba... Ma ez a kereskedelem *kapocs* az Ó-királyság és Transzilvánia között és behálózza a Székelyföldet is.

Harmadszor: üdülőváros, mely nemcsak az ország, de talán Középeurópa legszebb fekvésű — és 592 méter magasán a tenger színe fölött — egyik legegészségesebb klímájú városa is. Külföldi látogatók szemében olyan, mint egy régi foglalatú drágakövű ékszer, nem hivatkozik cifraságokkal, de minden részlete káprázatos pompában tárul elénk és gyönyörködtet. A Cenk-tető olyan látványt nyújt egyrészt a városra, másrészt a Kárpátok havas bérceire, amely *szépségben vetekedik a svájci természeti szépségekkel.* Vasárnap és ünnepnapokon a Regát csak úgy ontja a kirándulókat, akik a Prahova völgyén át ide mentik magukat, hogy megpihenjenek, vagy a nyári kánikulában fenyves levegőben felfrissítsék magukat.

Fővárosi magán gépkocsik, társasgépkocsik és a vonatok ezrével hozzák ide a vendégeket, akik olykor a szabad ég alatt vagy az autójukban kénytelenek az éjszakát tölteni, mert a szállodák és a magánlakásokban kiadó szobák nem tudják őket befogadni.

Akik előre törtek s akik hátul kullognak

Hogy a három jelleg közül melyik képviseli valójában a város igazi arcát, nehéz eldönteni. Egy azonban kétségtelen: a *fejlődés lendületében is Brasov megtartotta szász jellegét*. A román térhódítás és a magyar munkások tömeges beözönlése semmit sem változtatott a város szász jellegén. Az öreg belváros mellett, ahol szorosan egymás mellett dacolnak az idővel a régi szász gettóházak, hiába épülnek a szebbnél-szebb, modernél-modernebb villák és a külvárosi telepeken a nagy ipari telepek, *Brasov nem engedi elvitatni szász karakterét*. Mert lélekszámban hiába fogy a szászság, addig, amíg a teaurált ipari és kereskedelmi monopolizációk a szászok páncélkaszáit duzzasztják, a város szász jellegén semmi sem változtat.

Az, hogy további tíz, husz, harmincezer kisember fog még beözönlenni a városba, hogy a szász ipart szolgálja, az erőviszonyokon nem fog változtatni a jövőben sem, mert az erő — *a tőke*, a pénz pedig szászság kezében van, a román hivatalnok osztály és különösképpen pedig a magyar munkásság és kisiparosság, mint város átalakító tényező mindig hátul fog kullogni. Politikai téren *is eddig csak a románság tudott előretörni*, mert a szászok itt kénytelenek voltak a felülről jövő nyomásnak engedni, de a magyarság, amely a lakosság legnagyobb százalékát képviseli, a *százalékban legkisebb szászság mögött foglalja csak el a politikai védelmi vonalat*.

Magyar társadalmi élet a „szász” Brasovban

A békebeli Brasov társadalmi élete a *Magyar Kaszinó és a Magyar Polgári Kör* kereteiben összpontosult. A Kaszinó tagjai a magyar szellemiségi osztály és a hivatalnoki kar, a Polgári Kör tagjai pedig főleg az iparos és kereskedő-osztályból rekrutálódtak. A közös vezetés alatt működő két társadalmi közület olyan komoly vagyoni alappal rendelkezett, hogy amikor eladóvá vált a magyar állam ipari szakiskolájának épülete, a *Kaszinó és Polgári Kör* az ingatlant a maguk részére *vásárolták meg*. A tulajdon-változást telekkönyvileg be is jegyezték. A háború alatt katonaság szállásolta be magát az épületbe, majd az impériumváltozás után a C. F. R. üzletvezetősége vette birtokba az épületet, melyet a román állam azzal sajtátított ki, hogy nem ismerte el a magyar állam és a két társadalmi egyesület között létrejött adás-vételi szerződés jogosságát.

A Magyar Kaszinó és a Magyar Polgári Kör még ma is fennállanak, működésük azonban inkább csak formai, mert a magyar társadalmi életben tényleges szerepet nem játszanak. A magyar államtól megvásárolt, de a román állam által kisértő székely tulajdonjoga körül még folyik a per és a két társadalmi közület nem adta fel a reményt, hogy az értékes Kapu-uccai emeletes saroképületet visszaszerzi.

Az impériumváltás után is tevékeny egyesületi életet él a *Magyar Dalárda*, melynek vezetője id. *Szemlér Ferenc* nyugalmazott katolikus gimnáziumi igazgató. Mozgalmas és eredményes tevékenységet fejt ki még a *Székely Társaság*, melynek vezetői dr. *Szele Béla*, városi tanácsos és *Szabó Béni* iparos, parlamenti képviselő. Ezeken kívül az egyházi intézmények, a nőegyletek és a magyar ifjusági egyesületek szorgoskodnak még a magyar társadalmi és közművelődési élet terén.

A magyar egyesületek a szász Honterus-nap mintájára az impérium-váltás után Magyar Napot rendeztek a tavasz első hónapjában, amikor parádés kivonulást tartottak és erdei multság keretében hozták össze felekezeti különbség nélkül a brasovi magyarságot. Néhány évvel ezelőtt a Magyar Napot betiltották és azóta a magyar egyházak és iskolák rendeznek csak minden év tavaszán erdei multságot, ahol a magyar lakosság a szászokhoz hasonlóan együtt ünnepel.

Recept a magyar kisebbség számára

A szászok három törzsi bástyája: *az egyház, az iskola, a család*; kifelé a gazdasági ereje pedig: *az ipar és kereskedelem, a mezőgazdasági szervezethez és a szolidaritás...* Szász lehetőleg csak szász iparossal dolgozzon, szász kereskedőnél vásároljon és *ha szász bajban van, a szászág nem hagyja elveszni*, segít rajta attól a faji hittől és tudattól vezéreltetve, hogy a szász népi törzs évszázadokon csak úgy maradhatott meg a magyar-román transzilvániai néptengerben, hogy *egyetlen közösséget, testvériséget alkotott*. Belül lehettek ellentétek, de kifelé a hatalmi nyomásokkal szemben zárt egység volt a szászág és az ma is. A szász népközösség egy jól elkerített vár és ebbe a várba idegennek bejutni csak akkor lehet, ha minden más nemzeti ruhát levett magáról és lélekben is eggyé lett a szászszággal.

A kisebbségi sorsban élő magyarság sokat, *nagyon sokat tanulhat a szászszágtól*. Csak rá kell eszmélnie arra, amit a szászok hétszáz évvel ezelőtt már tudtak és az évszázadok során a gyakorlatban is érvényre juttattak: *hogy az egyén útja és sorsa büntetlenül nem kanyarodhatik el a népi törzstől*, mert erőt és védelmet az egység adja és az egység hite és tudata az egység erejét fokozza.

A brasovi magyarság az impériumváltás után, politikai és szociális helyzetében, az első vonalból az utolsó vonalba került, Számban gyarapodott, de erőben megfogyatkozott. De a számbeli fölény is erőt jelent, csak meg kell szervezni és használni kell tudni ezt az erőt.

Hogy miképpen, arra itt van a szászok majdnem háromnegyedévezredes kisebbségi népi sorstapasztalata. A recept megvan, csak éppen le kell másolni...

Brasov közgazdasági térképe

Az impériumváltással ez a háromnyelvű város olyan szerencsés központi fekvéshez jutott, amely központi fekvés szinte predesztinálta Brasovot a közgazdasági lehetőségek kiaknázására. A már meglévő régi tekintélyes iparvállalatok megnagyobbodtak és új, komoly megalapozású vállalatok épültek a Czenk alatt ugyannyira, hogy Timisoara után éppen ez a város rendelkezik ma a legnagyobb piaci lendülettel.

A válságokat a piac alig érezte meg s mindössze a magyar alapítású Brasovi Népbank omlott össze inkább a szerencsétlen vezetés, mint a viszonyok mostohasága miatt. A szász intézetek (a Kronstädter Allgemeine és a Siebenbürgische Allgemeine) szorosan zárkóznak fel a nagy vagyonu szász iparvállalatok mögé, de azért erőteljesen résztvesznek a brasovi piac életének irányításában a bucaresti bankfiókok, sőt a két nagy magyar pénzintézet; a *Magyar Általános Hitelbank* és a *Banca Ardeleană* fiókjai is.

A *Scherg* és *Tellmann* posztógyárak, a *Stollwerck*, *Schmoll* és *Franck*-gyárak természetesen a szász gazdasági erők hirdetője, ám azért Brasovban vannak magyar érdekeltségű vállalatok is, mint a *Bodi cukorgyár*, a zernesti *Celuloze- és Papirgyárak*, a Kocsis-féle parkettgyár, a gummiárugyár és még néhány jól megalapozott magyar iparvállalat. Itt székel a szintén budapesti érdekeltségű *Ofa*, amely Románia egyik legtekintélyesebb faipari vállalata a Caps, a Lomási és a Foresta mellett.

A kereskedelmi élet fellendülése szorosan hozzátartozik Brasov üdülőhelyi állapotához, mert ez Ókirályság és főleg Bucuresti gazdag közönsége úgy a téli, mint a nyári szezonban valósággal előzőnli ezt a várost. Ez a nagy idegenforgalom magyarazza ezután meg az egyébként maradi sikon mozgó kereskedelem hatalmas föllendülését.

Az alábbi kis statisztika inkább csak mutató a brasovi piac gazdagságából, mert hiszen a lista nagyon kinyulna, ha minden számottevő brasovi vállalatról be akarnánk e helyütt számolni:

PÉNZINTÉZETEK

Magyar Általános Hitelbank	fiók
Banca Ardeleana	fiók
Societatea Bancara Româna	fiók

GYÁRAK

Scherg Vilmos és Társai	szövet, posztó
Thelmann R. T.	szövet, posztó
Zernesti Celuloze R. T.	celuloze
Bodi cukorgyár	cukor
Zernesti Papirgyár	papir
Stollverck Testvérek R. T.	csokoládé
Franck Henrik Fiai	pótkávés
Czell Frigyes és Fiai	sör
Kocsis S. A.	parkett
Schiel gépgyár	gépek
OFA S. A.	fűrész és fatermelés
Első Gummiárugyár R. T.	gummiárúk
Schmoll R. T.	paszta

VEZETŐ-CÉGEK

Elima R. T.	elektrotechnikai cikkek
Neumann M.	konfekció és férfi divat
Szabó Béni	szücs
Collectio R. T.	szövet
Sziklás és Weisz	fatermelő
Ero-Film	filmkölsönző
Fischer M.	üveg-porcellán
Elekes	könyv és papir
Sárossy	szücs
Benkő M.	könyv, papir